

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

СПІРІНА ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 378:37.013.42

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПЕДАГОГІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ**

13.00.04 – ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Плахотнік Ольга Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Дем'янчук Олександр Никанорович,
Луцький інститут розвитку людини Відкритого
міжнародного університету розвитку
людини університету «Україна»,
проректор з науково-методичної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Вайнола Ренате Хейкїївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 16 червня 2009 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2 поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 15 травня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження теми. Сучасна освітня політика нашої держави визначає найважливіші завдання вищої школи: підготовку компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного реалізувати професійні завдання у складних економічних і соціокультурних умовах українського суспільства. Розвиток педагогічної науки характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Про соціальні послуги", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", Національній доктрині розвитку освіти України, у яких зазначено, що метою освіти та виховання повинна бути орієнтація сучасної вищої школи на розвиток особистості майбутнього фахівця, котрій притаманна соціальна гідність, громадянськість, висока моральність, свідомість та творчий потенціал. Це вимагає побудови такої педагогічної системи, яка б забезпечила підготовку фахівця шляхом модернізації форм та методів професійної підготовки, формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.

Сучасні наукові дослідження стану професійної підготовки майбутніх фахівців засвідчують, що існує низка суперечностей у формуванні професійної культури майбутніх соціальних педагогів, а саме між: сучасними вимогами суспільства до майбутніх фахівців та рівнем їх готовності до професійної діяльності; індивідуально-творчою природою педагогічної діяльності та масово-репродуктивним характером підготовки майбутніх фахівців; усвідомленням майбутніми соціальними педагогами значущості професійної культури і недостатнім рівнем її сформованості. Подолання означених суперечностей потребує впровадження особистісно зорієнтованих технологій професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, спрямованих на створення сприятливих умов для формування та розвитку їхньої професійної культури.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що наукові дослідження проблем формування професійної культури педагога у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі ґрунтуються на положеннях: неперервної професійної освіти (С. Архангельський, Ю. Бабанський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Луговий), психолого-педагогічних концепцій формування особистості педагога (І. Бех, Н. Кузьміна, М. Лук'янова, С. Максименко); теорій розвитку індивідуальності (Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.); формування творчої особистості вчителя (Н. Гузій, Н. Кичук, С. Сисоєва), культурологічної освіти майбутнього педагога (О. Шевнюк та ін.).

Дидактичні й методичні основи формування та розвитку особистості фахівця в навчально-виховному процесі вищої школи розглянуто у працях А. Алексюка, О. Антонової, С. Вітвицької, В. Сластьоніна, О. Плахотнік.

Проблема формування педагогічної та професійної культури стала предметом дослідження науковців: З. Абросимової, К. Абульханової-Славської, А. Барабанщикова, В. Беніна, Е. Бондаревської, Г. Васяновича, В. Гриньової, І. Зимньої, Й. Ісаєва, Е. Шиянова. Це питання деталізовано в таких аспектах: філолофсько-історичному (А. Арнольдov, Н. Злобін, Л. Коган), соціологічному (В. Межуєв, Т. Ойзерман та ін.).

Соціальна педагогіка як окрема галузь педагогічного знання перебуває на етапі активного розвитку теоретичних положень та аналізу й систематизації досягнень соціально-педагогічної практики. Проблема професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів знайшла своє відображення в наукових положеннях теорії: соціальної педагогіки (М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, І. Липський, А. Мудрик, А. Рижанова, Л. Штефан); соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в різних соціумах (О. Безпалько, Г. Лактіонова, В. Оржеховська, Ю. Поліщук, С. Савченко, В. Тесленко). Питанням професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених Р. Вайноли, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та ін. В останні роки проблемі формування професійних компетенцій майбутніх соціальних педагогів присвячені дослідження З. Бондаренко, Д. Годлевської, С. Гришак, О. Лисовця. У роботах російських учених подано: теоретичні засади особистісно орієнтованого підходу до багаторівневої, системної професійної соціальної роботи (В. Бочарова, Ю. Галагузова, І. Зимня), наукові підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі (Є. Холостова, Н. Шмельова та ін.); характеристику культури соціальних педагогів як базову ознаку фахівця (Б. Вульфov, Ф. Мустаєва та ін.). Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, дослідження формування їхньої професійної культури у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

Об'єктивна суспільна значущість якісної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки та її практичного розв'язання в умовах вищого навчального закладу зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **"Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною комплексної теми "Морально-ціннісні особливості інноваційної поведінки молоді у сучасних умовах розбудови української держави" (номер державної реєстрації 0101U006684), кафедри педагогіки факультету соціології і психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тему дослідження затверджено вченою

радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 30.11.2005 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 7 від 25.09.2007 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити структурно-функціональну модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів та виявити педагогічні умови вдосконалення професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Згідно з метою було визначено основні **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати ступінь дослідженості проблеми у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів.
2. Визначити критерії та рівні сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів.
3. Обґрунтувати структурно-функціональну модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.
4. Розробити та експериментально перевірити технологію формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.
5. Розробити навчально-методичний комплекс для забезпечення процесу формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження: формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розробка структурно-функціональної моделі та спеціальної педагогічної технології й внесення відповідних змін у змістові характеристики професійної підготовки фахівців дозволять побудувати ефективний процес формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.

Теоретичну основу дослідження становлять положення, що ґрунтуються на: засадах філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень); положеннях теорії особистості та суб'єктного підходу (І. Бех, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн); теоретичних засадах професійної діяльності (Н. Кузьміна, Л. Мітіна, В. Сластьонін, Б. Федоришин); психолого-педагогічних засадах процесу професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти (Г. Васянович, С. Вітвицька, О. Дем'янчук, О. Дубасенюк, М. Левківський, С. Сисоєва); концепціях соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, І. Ліпський, С. Харченко).

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз й узагальнення філософської, педагогічної, психологічної та навчально-методичної літератури; порівняння, систематизація, моделювання, системно-структурні та системно-функціональні методи, які дозволили узагальнити теоретичний матеріал з проблеми дослідження, з'ясувати й обґрунтувати педагогічні умови формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів;

емпіричні: включене спостереження, анкетування, інтерв'ювання, співбесіда, контент-аналіз, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), методи математичної статистики, комп'ютерної обробки даних експерименту з метою виявлення якісних змін у сформованості показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів.

Дослідження здійснювалося в три етапи впродовж 2000 – 2008 рр.

На першому (*теоретико-діагностичному*) етапі (2000-2003 рр.) - вивчалася та аналізувалася філософська, соціологічна, історико-педагогічна, психолого-педагогічна, соціально-педагогічна література з теорії та методики професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів; визначалися мета, завдання, об'єкт і предмет, була сформульована гіпотеза дослідження.

На другому (*аналітико-пошуковому*) етапі (2004-2005 рр.) розроблено програму та визначено методи дослідження; визначено критерії та рівні сформованості показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів; обґрунтовано положення структурно-функціональної моделі формування професійної культури; розпочато дослідно-експериментальну роботу.

На третьому (*узагальнюючому*) етапі (2006-2008 рр.) – завершено дослідно-педагогічну роботу з експериментальної перевірки визначених педагогічних умов формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів; здійснено впровадження отриманих результатів у практику роботи вищих навчальних закладів України.

Експериментальну базу дослідження становили Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Кам'янець-Подільський національний університет. Усього дослідженням охоплено 403 особи (21 викладач, 382 студенти).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано структурно-функціональну модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів; *розроблено* критерії та рівні її сформованості у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; *удосконалено* зміст освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця, форми, методи та засоби формування його

професійної культури у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; *визначено* педагогічні умови формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; *подальшого розвитку* набули: поняття "професійна культура", теоретичні засади формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів.

Практичне значення дослідження полягає в розробці технології та підготовці навчально-методичної програми спецкурсу, орієнтованих на формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Висновки дослідження є обґрунтованими рекомендаціями, які можуть бути використані під час викладання соціально-педагогічних дисциплін як у процесі підготовки фахівців, так і в системі підвищення кваліфікації спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у ході розробки фахової навчально-методичної літератури, спецкурсів і навчальних програм, орієнтованих на студентів, аспірантів та викладачів відповідних дисциплін.

Упровадження результатів дослідження здійснено в навчально-виховний процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 45 від 03.04.2007 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04/374 від 02.06.2008 р.), Кам'янець-Подільського національного університету (довідка № 01/327 від 12.04.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті "Проблеми професійної підготовки соціальних працівників", написаній у співавторстві з О. Плахотнік, автору належить визначення завдань професійної підготовки майбутніх фахівців. У статті "До проблеми формування соціокультурних цінностей особистості", опублікованій спільно з О. Безносок, К. Дубич, автор обґрунтовує підходи щодо природи цінностей, співвідношення об'єктивної та суб'єктивної складових. У статті "Нові технології навчання як засіб інтеграції вищої освіти в Болонський процес", написаній разом з К. Дубич, Н. Дубовою, автору належить характеристика структурних компонентів поняття "нові технології навчання".

Вірогідність результатів дослідження забезпечується науковою обґрунтованістю його вихідних положень; цілісною організацією дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюваних методів дослідження, адекватних його меті та завданням; кількісним та якісним аналізом емпіричного матеріалу, результатами експериментальної перевірки висунутої гіпотези, застосуванням сучасного математичного методу.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки дослідження було представлено в доповідях та повідомленнях на науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема *міжнародних*: "Проблема особистості в сучасній науці:

результати та перспективи досліджень" (Київ, 2001); "Вузовская наука для повышения качества жизни человека: 10-е Царкосельские чтения" (Санкт-Петербург, 2006); "Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития" (Санкт-Петербург, 2006); "Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном" (Горлівка, 2008); "Інновації у вищій освіті: проблеми та перспективи" (Кременець, 2007); "Роль театрального мистецтва у професійному розвитку особистості" (Київ-Полтава, 2007); "Формування цінностей сучасної особистості" (Дрогобич, 2007); "Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи" (Умань, 2007); "Інновації у вищій освіті" (Ніжин, 2007); "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти" (Київ, 2007); *всеукраїнських*: "Проблема української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича" (Івано-Франківськ, 2004); "Перспективи розвитку соціогуманітарних наук у класичних університетах" (Київ, 2004); "Гармонізація розвитку вищої школи в умовах Болонського процесу" (Переяслав-Хмельницький, 2006); "Індивідуалізація і фундаменталізація навчального процесу в умовах євроінтеграції" (Переяслав-Хмельницький, 2007); *міжвузівських*: "Роль соціології та психології в державотворенні та розвитку громадянського суспільства" (Київ, 2001); "Педагогіка вищої школи у XXI столітті: проблеми та перспективи розвитку" (Київ, 2002); "Соціальна робота – ознака демократизації суспільства" (Хмельницький, 2004).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 12 публікаціях автора в провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України (з них 9 – одноосібних).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (215 найменувань, з них 4 – іноземною мовою), 9 додатків на 70 сторінках. У роботі міститься 14 таблиць, 3 рисунки. Загальний обсяг роботи – 260 сторінки, основний зміст - 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу та методи дослідження, основні теоретико-методологічні засади, експериментальну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення, подано інформацію щодо апробації та впровадження результатів дослідження, наведено відомості про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – "Теоретичні засади формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів" – проаналізовано проблему формування професійної культури фахівців у науковій літературі; визначено шляхи спрямування змісту професійної освіти на

формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів; розкрито структуру та зміст понять "культура", "професійна культура", "культура професійної діяльності", "формування професійної культури".

Теоретичний аналіз категорії "культура" здійснено через призму наукових підходів, зокрема: філософсько-антропологічного (А. Моль, П. Гуревич, Е. Тайлор), у контексті якого культура розглядається як відображення людської природи; філософсько-історичного (А. Гелен, М. Каган та ін.), що визначає бачення феномена культури, незважаючи на притаманний традиціоналізм, у контексті динаміки та еволюції; соціологічного (У. Бекет, Ю. Давидов, Б. Маліновський, Е. Маркарян, А. Радкліфф-Браун), у межах якого досліджувана категорія розглянута як суспільне явище.

Наведено результати найбільш актуальних, родових ознак культури таких як: належність до продукту суспільної праці; сукупність матеріальних і духовних цінностей; результат творчої діяльності; критерій духовно-емоційного світу; засіб підвищення активності, цілеспрямованості особистості. У контексті діяльнісної теорії походження культури вона тлумачиться як процес людської праці з метою створення матеріальних і духовних цінностей, які є результатом цієї діяльності.

Аналіз сучасних наукових досліджень з визначеної проблеми дозволив окреслити основні ознаки професійної культури, яку більшість дослідників (А. Барабанщиков, І. Лернер, М. Махмутов, М. Ярошевський та ін.) розглядають як елемент загальної культури та професійне явище, що проникає в усі сфери громадського життя.

У ході дисертаційного дослідження проаналізовано підходи до визначення професійної культури, що передбачає її змістове тлумачення за такими ознаками: атрибутивної властивості окремої професійної групи людей (Й. Ісаєв); певного рівня оволодіння професією, тобто способами та прийомами вирішення професійних завдань (В. Гринькова); сукупності професійно-етичних та індивідуально-професійних якостей особистості (Є. Гармаш).

На основі аналізу літературних джерел узагальнено поняття професійної культури майбутніх соціальних педагогів як інтегративної властивості особистості фахівця з соціальної педагогіки, що містить сукупність інтелектуальних, духовних, педагогічних особистісних характеристик, сформованих на основі загальної культури, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок у поєднанні з творчим підходом у вирішенні педагогічних завдань. Такий підхід дозволяє ефективно та якісно здійснювати соціально-педагогічну діяльність, зміст якої спрямовано на сприяння розвитку дітей, підлітків і молоді в різних соціумах.

На основі вивчення категорії "формування", що розглядається як процес впливу на

особистість майбутнього фахівця шляхом максимального розгортання його внутрішньої активності, було сформульовано визначення поняття "формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів" як процесу накопичення знань, досвіду і їх якісної реалізації в соціально-педагогічній діяльності та поведінці особистості.

У результаті дослідження матеріалів Державного галузевого стандарту спеціальності "Соціальна педагогіка" (освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки соціального педагога), навчальних планів та навчальних програм вищих навчальних закладів України, здійснено аналіз змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Встановлено, що формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів, в першу чергу, спирається на вивчення дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки ("Українська мова", "Філософія", "Етика і естетика", "Культурологія"), які мають значний гуманістичний та педагогічний потенціал. Доведено, що на цій основі у студентів формуються уявлення про світ і місце людини в ньому, взаємодію людини та середовища, суспільства й культури, історичне різноманіття культур і цивілізацій, типи та форми культурного й соціального життя.

З'ясовано, що у процесі вивчення дисциплін циклу природничо-наукової підготовки ("Інформаційні технології та технічні засоби навчання", "Безпека життєдіяльності", "Вікова фізіологія і валеологія") майбутні соціальні педагоги знайомляться з методами оволодіння інформаційною, фізичною культурою та культурою життєвого самовизначення як складовими професійної культури.

Визначено, що дисципліни циклу професійно-практичної підготовки ("Педагогіка", "Вікова та педагогічна психологія", "Вступ до спеціальності", "Соціальна педагогіка", "Історія соціально-педагогічної роботи", "Етика соціально-педагогічної діяльності", "Основи сімейного виховання", "Технології соціально-педагогічної роботи") складають ядро формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів і сприяють оволодінню студентами системою знань про тенденції розвитку психолого-педагогічної науки та практики, закономірності психічного, особистісного розвитку, сучасні соціокультурні технології, предметні методики.

На основі кількісного та якісного аналізу змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів доведено, що зміст навчальних дисциплін передбачає формування лише окремих проявів професійної культури; недостатня увага приділяється формуванню та розвитку цілісного уявлення про професійну культуру майбутніх соціальних педагогів. Обґрунтовано необхідність упровадження спецкурсу "Професійна культура соціального педагога", спрямованого на становлення комплексу педагогічних умінь і навичок, через які

реалізується професійна культура майбутніх соціальних педагогів.

У **другому розділі** – "Структурно-функціональна модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі їхньої професійної підготовки" – обґрунтовано структурні та функціональні компоненти запропонованої моделі; визначено критерії та рівні сформованості показників професійної культури майбутніх фахівців у галузі соціальної педагогіки.

В основу розробки зазначеної структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців покладено компонентний аналіз (Н. Кузьміна, Л. Лук'янова, О. Плахотнік, Н. Пустовіт, В. Сластьонін, Г. Тарасенко), що передбачає наявність: мети, завдань, структурних та функціональних компонентів, змісту, форм і методів професійної підготовки, критеріїв, показників та рівнів, визначеного результату сформованості професійної культури майбутніх фахівців. Як структурні визначено: ціле-мотиваційний; інформаційний; діяльнісний; емоційно-ціннісний та творчо-пошуковий компоненти. Функціональними – діагностико-корегуючий; розвивально-проективний; стимулюючоспонукальний; комунікативно-виховний; організаторський; контрольно-оцінний компоненти (рис. 1).

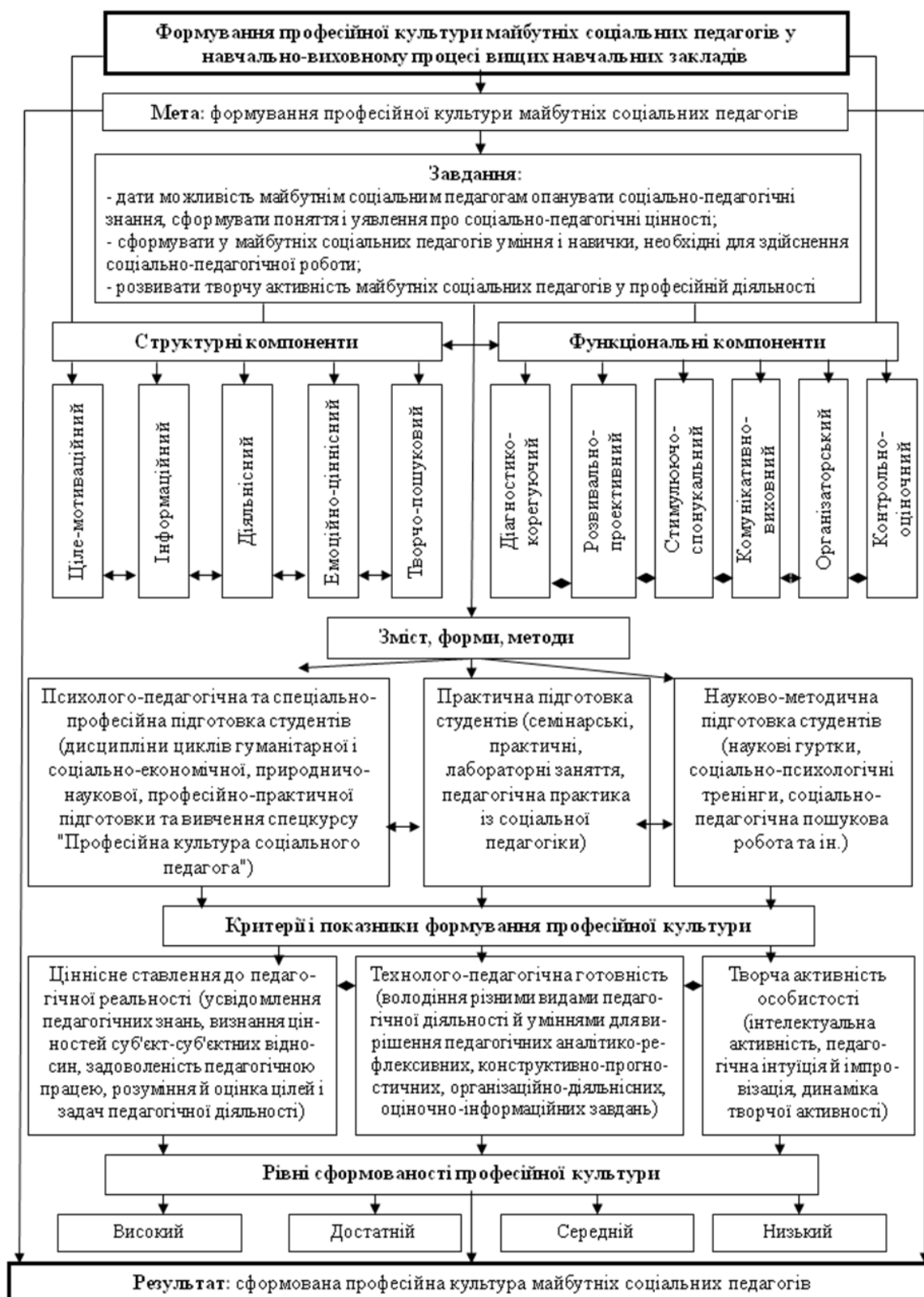

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів

Визначено критерії і показники сформованості професійної культури майбутніх

соціальних педагогів (ціннісне ставлення до педагогічної реальності виявляється через сукупність таких показників, як усвідомлення педагогічних знань, визнання цінностей суб'єкт-суб'єктних відносин, задоволеність педагогічною працею, розуміння й оцінка цілей і завдань педагогічної діяльності; технолого-педагогічна готовність знаходить своє відображення у показниках: володіння різними видами педагогічної діяльності й уміннями для вирішення педагогічних аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оцінно-інформаційних завдань; творча активність фахівця виявляється в його інтелектуальній активності, у прояві педагогічної інтуїції й імпровізації, динаміці творчої активності. Визначено рівні сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів (високий, достатній, середній, низький), подано їх змістові характеристики.

Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів відбувається поетапно за допомогою впровадження розробленої авторської особистісно орієнтованої технології (проектування педагогічної діяльності викладача щодо добору змісту, приведення у систему форм, методів і засобів підготовки майбутніх фахівців і послідовної реалізації проекту на практиці). Встановлено, що запланований результат досягається студентами шляхом опанування змістом і формами навчальної діяльності на основі ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, технолого-педагогічної готовності та творчої активності особистості.

Доведено, що ефективне функціонування педагогічної технології передбачає дотримання таких педагогічних умов:

1) забезпечення цілісності, безперервності, варіативності та інтегративності підготовки фахівців щодо формування їхньої професійної культури;

2) засвоєння майбутніми соціальними педагогами сукупності психолого-педагогічних знань, цінностей та формування педагогічних умінь і навичок, що відповідають кваліфікаційним вимогам до фахівця;

3) упровадження педагогічної технології формування професійної культури (засобами спецкурсу "Професійна культура соціального педагога");

4) використання методів активного та інтерактивного навчання майбутніх соціальних педагогів як засобів формування показників професійної культури;

5) моніторингу показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів і спрямованості навчально-виховного процесу на їх подальший розвиток.

У **третьому розділі** – "Хід та результати дослідно-експериментальної роботи з проблеми формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки" – здійснено експериментальну перевірку структурно-

функціональної моделі формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів, подано методику проведення формувального етапу експерименту, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з визначеної проблеми.

У ході констатувального етапу експерименту здійснено аналіз змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті формування їхньої професійної культури; виділено групи експертів; визначено стан сформованості показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів; окреслено загальні напрями вирішення проблеми дослідження.

Виявлено основні недоліки у підготовці фахівців у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу щодо рівня їхньої професійної культури: недостатня сформованість значущих мотивів, що спонукають до формування професійної культури (ціле-мотиваційний компонент), фахових знань та усвідомлення їх значущості (інформаційний компонент), показників ціннісної орієнтації (емоційно-ціннісний компонент), системи педагогічних умінь (діяльнісний компонент), готовності до використання нетрадиційних засобів навчально-пізнавальної діяльності (творчо-пошуковий компонент).

Запропоновано авторську технологію формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, основним змістовим наповненням якої став факультативний спецкурс "Професійна культура соціального педагога", розроблений з урахуванням специфіки професійної культури майбутніх соціальних педагогів й узгоджений зі змістом теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців за іншими навчальними дисциплінами та видами професійно орієнтованих практик.

Доведено, що найбільш ефективними формами формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу є проблемна лекція, творчі презентації, методичні майстерні, ділові ігри, установча конференція, олімпіади, творчі завдання, дебати, захист професій, виїзні заняття, захист авторських проєктів, організація та проведення масових свят.

Ефективність основних форм соціально-виховної роботи, які використовувалися зі студентами на етапі формувального експерименту, виявлено у роботі: студентського театру мініатюр, театру-форуму, тематичних вечорів, конкурсів, зустрічах з відомими людьми-практиками у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки.

Результати формувального етапу експерименту свідчать про ефективність розробки та впровадження структурно-функціональної моделі формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у процесі їхньої професійної підготовки, що позначилося

позитивною динамікою рівнів сформованості показників професійної культури.

Таблиця 1

Порівняння отриманих даних контрольних та експериментальних груп до та після експерименту (у %)

Рівні	До експерименту				Після експерименту			
	АЗ	ЕГ, %	АЗ	КГ, %	АЗ	ЕГ, %	АЗ	КГ, %
Низький	31	50,0	31	51,6	4	6,45	23	38,3
Середній	20	32,2	18	30,0	17	27,4	18	30,0
Достатній	9	14,5	9	15,0	19	30,6	13	21,6
Високий	2	3,2	2	3,2	22	35,4	6	10,0

Аналіз отриманих даних засвідчив, що існує істотна відмінність рівнів сформованості показників професійної культури студентів контрольних та експериментальних груп. Характерним є значне зростання на кінець експерименту усіх параметрів, що вимірювалися (рис. 2). Достовірність результатів експериментального дослідження здійснювалося за допомогою методики О. Смірнова, статистичного t-критерію розподілу Ст'юдента.

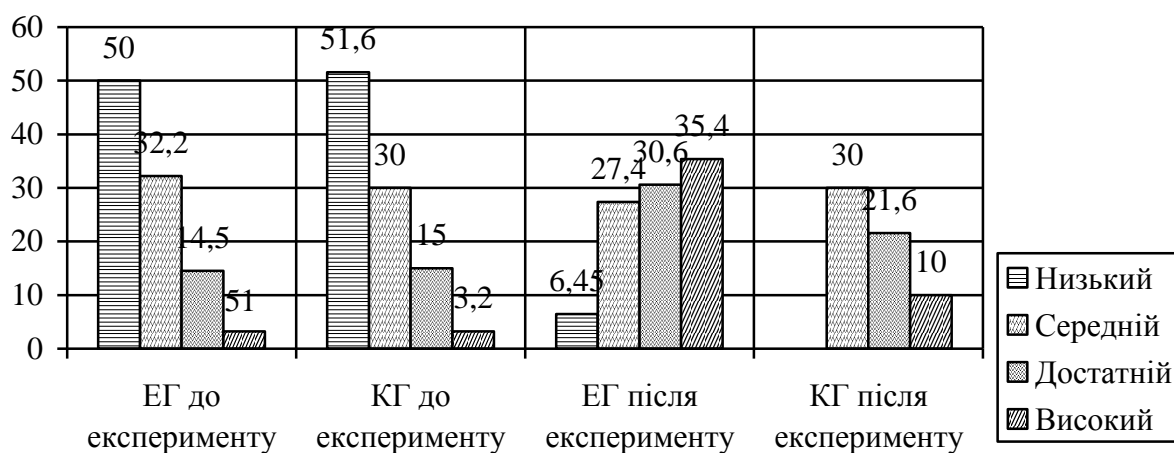

Рис. 2. Динаміка рівнів сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів (у %).

Так, високий і достатній рівні сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів після проведення формувального експерименту становили 31,6 % (КГ) та 66,0 % (ЕГ). Завершальний період формувального експерименту позначився зростанням якісних показників: збільшилась потреба цілісного збагачення знань про навколишнє соціальне оточення (0,73 в кінці експерименту проти 0,51 на початку); підвищився рівень соціальних (0,74 проти 0,54) та методичних (0,74 проти 0,52) знань; суттєвою виявилася динаміка сформованості мотиваційних (0,75 проти 0,56) та соціальних (0,75 проти 0,52)

умінь; педагогічних (0,74 проти 0,53) цінностей; зросла потреба в творчій діяльності (0,74 проти 0,58).

Результати експериментальної роботи свідчать про ефективність упровадження структурно-функціональної моделі формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність гіпотези, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Вивчення стану розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволило розглядати феномен культури через призму філолофсько-антропологічного, творчого, соціологічного підходів у контексті історично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей особистості, відображених у способі організації життя та діяльності людей.

Професійна культура тлумачиться як сукупність інтелектуальних, духовних, творчих здібностей, якостей і властивостей особистості та стилю діяльності, який передбачає усталений спосіб життя, сформовані на основі загальних і специфічних професійних знань загальну культуру, позитивний досвід, що дозволяють особистості ефективно та якісно вирішувати професійні завдання.

Професійну культуру майбутніх соціальних педагогів визначено як інтегративну властивість особистості фахівця з соціальної педагогіки, якій притаманні певні особистісні характеристики, зумовлені рівнем загальної культури, суспільно позитивним досвідом, психолого-педагогічними знаннями, вміннями і навичками у поєднанні з творчим підходом до вирішення педагогічних завдань, що дозволяє ефективно та якісно здійснювати соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на створення сприятливих педагогічних умов для розвитку дітей, підлітків і молоді в соціумі.

2. Визначено критерії та рівні сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Обґрунтовано критерії (ціннісне ставлення до педагогічної дійсності, технологічно-педагогічна готовність, творча активність особистості), оцінки прояву показників сформованості професійної культури майбутніх соціальних педагогів (усвідомлення педагогічних знань, визнання цінностей суб'єкт-суб'єктних відносин, задоволеність педагогічною професією, розуміння й оцінка цілей і завдань педагогічної діяльності; володіння різними її видами й

уміннями для вирішення аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оцінно-інформаційних завдань; інтелектуальна активність, педагогічна інтуїція й імпровізація, динаміка творчої активності). Визначено чотири рівні сформованості показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів (низький, середній, достатній та високий) та запропоновано змістові характеристики кожного з них, що визначає специфіку їх проявів і взаємозв'язків.

3. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що структурно-функціональна модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу передбачає реалізацію визначених структурних (ціле-мотиваційного, інформаційного, діяльнісного, емоційно-ціннісного, творчо-пошукового) та функціональних (діагностико-корегуючого, розвивально-проективного, стимулюючо-спонукального, організаторського й контрольного-оцінного) компонентів. За допомогою розробленої структурно-функціональної моделі формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів розкрито особливості структури, послідовності, зв'язку елементів змісту її формування.

4. Обґрунтовано та впроваджено особистісно зорієнтовану авторську технологію формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів, основним змістовим компонентом якої став факультативний спецкурс "Професійна культура соціального педагога". Аналіз результатів експерименту свідчить про ефективність розробки та впровадження структурно-функціональної моделі формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів, що позначилося позитивною динамікою рівнів сформованості показників професійної культури.

Встановлено, що є істотна відмінність рівнів сформованості показників професійної культури студентів контрольних та експериментальних груп, зростання на кінець експерименту є суттєвим.

Про ефективність упровадженої авторської технології свідчать результати сформованості високого та достатнього рівня професійної культури в експериментальних групах.

Результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна гіпотеза є правильною, визначені завдання реалізовані, мета досягнута. Запропонована особистісно зорієнтована технологія може бути використана у навчально-виховному процесі вищої школи для професійної підготовки фахівців.

5. З метою забезпечення ефективності формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу розроблено та експериментально перевірено навчально-методичний комплекс. До нього

ввійшли: навчально-методичний комплекс до спецкурсу "Професійна культура соціального педагога" (навчально-методична програма, навчально-методична картка дисципліни, методичні рекомендації; тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань (есе), питання та завдання для підсумкового контролю); зміст соціальних ролей у процесі проведення ділових ігор; перелік знань, умінь та навичок, необхідних майбутнім соціальним педагогам для формування професійної культури. До рекомендацій щодо вдосконалення системи підготовки фахівців можна віднести: спрямування усіх компонентів навчально-виховного процесу на формування професійної культури, його системна організація; застосування особистісно орієнтованого підходу до формування професійної культури майбутніх фахівців; впровадження науково-методичного комплексу з соціальної педагогіки.

Виконане дослідження не вичерпує всіх проблем формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів. Подальшого дослідження потребує вивчення механізму впливу професійної культури на особистісну самореалізацію; розроблення технології організації виробничої практики майбутніх соціальних педагогів у контексті формування професійної культури у вищій школі; дослідження зарубіжного досвіду формування професійної культури майбутніх соціальних працівників і педагогів.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Спіріна Т. П. Теоретико-методологічні засади проблеми професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців – соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – К. , 2006. – Вип. 6. – С. 136–146.
2. Спіріна Т. П. До питання формування професійної культури майбутніх фахівців – соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 469–474.
3. Спирина Т. П. Образование и культура в контексте непрерывного образования / Т. П. Спирина // Царкосельские чтения : междун. науч. конф. "Непрерывное образование как одно из условий обеспечения работающему населению повышения качества образования и качества жизни", (Санкт-Петербург, 25-26 апреля 2006 г.). – СПб. : Изд. ЛГУ им. А. С. Пушкина : Издательский дом "Петрополис", 2006. – С. 107–108.
4. Спирина Т. П. Развитие профессиональной культуры у будущих социальных педагогов в системе непрерывного образования / Т. П. Спирина // Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития : межд. науч. конф., (Санкт-Петербург, 2-3 июня 2006 г.). – СПб. : Издательский дом "Петрополис", 2006. – С. 196–198.

5. Спіріна Т. П. Роль андрагогіки у формуванні професійної культури соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Актуальні проблеми педагогіки: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. – Горлівка, 2006. – Вип. 3. – С. 250–259.
6. Спіріна Т. П. Роль культурознавства у формуванні професійної культури соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" : наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 367–368.
7. Спіріна Т. П. Проблеми професійної підготовки соціальних працівників / Т. П. Спіріна, О. В. Плахотнік // Вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка : зб. наук. пр. – Кременець, 2007. – Вип. 1. – С. 27–33.
8. Спіріна Т. П. До проблеми формування соціокультурних цінностей особистості / Т. П. Спіріна, О. О. Безносок, К. В. Дубич // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2007. – Вип. 21. – С. 161–167.
9. Спіріна Т. П. Нові технології навчання як засіб інтеграції вищої освіти у Болонський процес / Т. П. Спіріна, К. В. Дубич, Н. Б. Дубова, А. В. Панасюк // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : зб. наук. пр. / за заг. ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 125–128.
10. Спіріна Т. П. "Історія соціальної роботи" як складова професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : зб. наук. пр. / за заг. ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – Вип. 4. – С. 50–52.
11. Спіріна Т. П. Культура спілкування як складова професійної культури соціального педагога / Т. П. Спіріна // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти : зб. наук. пр. – К., 2007. – Додаток 3. – С. 269–273.
12. Спіріна Т. П. Модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету, 2008. – Випуск XXI. – С. 278–291.

АНОТАЦІЇ

Спіріна Т. П. Формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2009.

У дисертації обґрунтовано педагогічні умови, критерії та рівні сформованості показників професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Удосконалено зміст освітньо-професійної програми підготовки фахівців; методи формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Подальшого розвитку набули поняття "професійна культура", "професійна культура майбутніх соціальних педагогів" у контексті підготовки майбутніх фахівців і теоретичні засади формування професійної культури. Розроблено та впроваджено структурно-функціональну модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів, навчально-методичний комплекс для забезпечення ефективності процесу формування їхньої професійної культури, основним змістовим компонентом якого став факультативний спецкурс "Професійна культура соціального педагога".

Ефективність структурно-функціональної моделі та особистісно зорієнтованої технології перевірена експериментально. Основні результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

Ключові слова: культура, професійна підготовка, професійна культура, педагогічна культура, формування, цілісний педагогічний процес.

Спирина Т. П. Формирование профессиональной культуры будущих социальных педагогов в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2009.

Теоретико-экспериментальное диссертационное исследование посвящено проблеме формирования профессиональной культуры будущих социальных педагогов в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. На основе анализа философской, психолого-педагогической и специальной литературы раскрыты сущность и содержание понятий "культура", "профессиональная культура", "профессиональная культура будущих социальных педагогов", рассмотрены теоретические и практические аспекты проблемы формирования профессиональной культуры будущих специалистов.

Разработана структурно-функциональная модель формирования профессиональной

культуры будущих социальных педагогов, обоснованы особенности структуры (её основные элементы и этапы), их последовательность и взаимосвязь, что определяет сущность конструирования процесса формирования профессиональной культуры будущих социальных педагогов.

Основными структурными компонентами модели определены: целе-мотивационный, информационный, деятельностный, эмоционально-ценностный, творческо-поисковый. Функциональными компонентами являются: диагностико-корректирующий, развивающе-проективный, побудительно-стимулирующий, организаторский и коммуникативно-воспитательный. Подтверждено, что повышение эффективности процесса формирования профессиональной культуры будущих специалистов возможно при условии поэтапного формирования всех функциональных и структурных компонентов.

В работе определены критерии сформированности профессиональной культуры будущих социальных педагогов: ценностное отношение к педагогической действительности, технолого-педагогическая готовность, творческая активность личности. Исследованы уровни профессиональной культуры будущих социальных педагогов (низкий, средний, достаточный, высокий).

В диссертации представлена лично ориентированная технология подготовки будущих специалистов, а также разработанный автором учебно-методический комплекс по обеспечению процесса формирования профессиональной культуры будущих социальных педагогов, факультативный спецкурс "Профессиональная культура социального педагога".

Эффективность структурно-функциональной модели и технологии проверена экспериментально. Основные результаты исследования внедрены в учебно-воспитательный процесс высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: профессиональная культура, педагогическая культура, формирование, целостный педагогический процесс, профессиональная подготовка.

Spyryna T. P. Formation of professional culture of future social pedagogues in educational and pedagogical process of higher educational establishment. – Manuscript.

Dissertation on the scientific degree of candidate of pedagogical sciences on specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – the Ivan Franko Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2009.

In the dissertation pedagogical conditions, levels and criteria of professional culture of future social pedagogues in educational and pedagogical process of higher educational establishment were developed and grounded.

Content of curriculum of future social pedagogues was improved as well as methods of

educational and pedagogical process on formation of professional culture of future social pedagogues in educational and pedagogical process of higher educational establishment. Definition "professional culture" in the context of professional training of future social pedagogues; and theoretical background for formation of professional culture of future social pedagogues were further developed and widen. Structural and functional model of formation of professional culture of future social pedagogues and curriculum for formation of the professional culture of social pedagogues were developed and introduced.

Key words: culture, professional training, professional culture, pedagogical culture, formation, integral pedagogical process.